

Osmanlı Basınında İsmail Gaspıralı'nın Vefatı

Ömer KARATAŞ¹

ÖZET

İsmail Bey Gaspıralı'nın yaptığı hizmetlerin günümüzde daha iyi anlaşılması için çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. İsmail Bey'in Kırım'da yaktığı ateşin, hala güçlü bir şekilde yanmaya devam ettiğinin göstergelerinden biri yüzyılı aşkın süredir vefat etmesine rağmen, onunla ilgili çalışmaların devam etmesidir. Ahmet Ağaoğlu'nun da ifadesiyle "...Dünyada Türk ve Türkçülük kaldıkça, İsmail Bey de ber-hayattır. Yani İsmail Bey ebedidir". Biz de bu çalışmalara bir nebze de olsa küçük bir katkıda bulunmak gayesiyle, böyle bir tebliğ çalışması içerisine girdik. Bu bağlamda Osmanlı basınından taramalar yaptık. Taramalarımızın amacı "Türk Dünyası" için çok önemli bir şahsiyet olan İsmail Bey Gaspıralı'nın vefat etmesinin, Osmanlı basınında nasıl yer aldığını tespit etmektir. Bu noktadan hareketle, İsmail Bey Gaspıralı'nın vefat ettiği 1914 Eylül'ünde Osmanlı Devleti'nde çıkan gazeteler çalışmamızın temel kaynaklarını oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Basın, Kırım, Gaspıralı

¹ Yrd. Doç. Dr. , Celal Bayar Üniversitesi Tarih Bölümü , ulucamili@hotmail.com

İsmail Gaspıralı Death Osmanlı Press

ABSTRACT

Ismail Bey of Gaspıralı of his services are performed various studies in order to understand better today. Ismail Bey's fire was in the Crimea, it is still one of the indicators that continued to burn strongly for over a century, despite the fact that death is a continuation of her research. Ahmet with Ağaoğlu in the phrase "... in the world of Turkish and Turkism long as Ismail Bey b-is life. So Mr Ismail is eternal. " We are a small contribution for the purpose of these studies, though in a bit, we have entered into such a notification operation. We scan the Ottoman press in this regard. The purpose of our Scan "Turkish World" is a very important figure for the death of Ismail Bey's Gaspıralı, it was to determine how it takes place in the Ottoman press. From this point on, Ismail Bey Gaspıralı newspapers in the Ottoman Empire had passed away in September 1914 that formed the basis of our study resources.

Keywords: Ottoman, Press, Crimea, İsmail Gaspriski

GİRİŞ

İsmail Bey Gaspralı 1851-1914 yılları arasında yaşamıştır. Yaşamı boyunca “Türklüğe, Türk Diline” hizmet etmiştir. İsmail Bey’in Türklüğe hizmeti daha çocuk yaşlardan itibaren başlamıştır. Mesela, İsmail Bey çocukluğunda Moskova’da küçük bir mektepliye Girit isyanını öğrenmiş ve Türklere yardım için evinden kaçmış Volga üstünden bir sala binerek İstanbul yollarına çıkmıştı. Küçükük genç ruhunun Türk’e yardım için bu atılış bütün ömründe en son nefesine kadar devam etti.² İsmail Bey’in bu tutum içine girmesine sebep Rusya’daki eğitimi sırasında Katkov’un Panslavist çalışmalarının tetiklediğini söyleyebiliriz. Katkov’un Türkler hakkındaki olumsuz düşünceleri İsmail Bey’in³ bu durumun karşısında yer alarak Türkler ve Türklük hakkında çalışmaya karar vermesinin önemli bir sebebi olmuştur.

İsmail Bey’in 1881 senesi yayımlanan makalelerinin konusu yalnız Kırım’da yaşayan Müslümanlar değil, bütün Rusya’da yaşayan Müslümanları teşkil etmektedir. Türkçe *Tonguç* (İlk çocuk) gazetesinde, gerek lisan gerek konu itibarıyla yalnız Rusya’da yaşayan Müslümanları değil, biraz kapalı surette bütün dünyada Türkçe konuşan Müslümanları, Türkleri gözü önünde bulundurur. Tatarların “lisanda birliği meselesini” ortaya atar ve fiilen her tarafta anlaşılabilir “Türkî dili” edebiyat sahasında fiilen bütün Türkçülüğe başlar.⁴

² Hamdullah Subhi, *Ben Onu Gördüm*, Türk Yurdu, sayı 72, s.400.

³ Katkov’un Girit ihtilâli münasebetiyle Türkler aleyhine yazdığı makaleler olmuştur. Mihail Katkov’un *Moskova Gazetesi*’nde Türk ve Müslümanlar aleyhine yazdığı heyecanlı makaleler, İsmail Bey’i o kadar coşturdu ki nihayet 1867 senesi yazında, Girit’te ki Türklere, dört beş senelik idadi-i askeri hamule-i malûmatıyla yardım etmek için Girit’e gitmeye karar verdi ve bir arkadaşıyla, Mustafa Mirza Davidoviç ile beraber yola çıktılar. Yusuf Akçura, Türk Yılı 1928, Hazırlayanlar: Arslan Tekin-Ahmet Zeki İzgöer, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2009, s.355.

⁴ Bu makaleler, Gasprinski’nin o zamanda, yani 1881 senesinde taşıdığı efkârı, kendi kendine vaz ettiği meseleleri, vâsil olduğu kararları açık bildirdiği gibi müstakbel hayat-ı fikriyesinin de bir nevi programı

1881 senesi itibariyle Yusuf Akçura'nın da belirttiği gibi İsmail Bey Gaspıralı bütün Türk Dünyasına seslenmeye ve onları uyandırmaya başlamıştır. Onun Türklük ve Türk dili konusuna yaklaşımı ve çalışmaları günümüzde de kendisine saygı duyulmasının en temel sebebidir.

İsmail Bey Gasprinski'nin, millet hizmetine başlar başlamaz ortaya attığı “Garplılaşmak”, sonra ilan ettiği “İslami asri bir surette anlamak” şiarlarıyla hayatının sonlarına doğru ifadesine imkân bulduğu “dilde, fikirde, işte birlik” düsturu, Türkçülük cereyanının lisan, edebiyat, içtimaiyat, hatta siyasiyât sahalalarında şimdiye kadar bulabildiği esasların hemen hepsini cem ve ihtiva etmektedir zannedirim⁵ diyen Yusuf Akçura'dır. Yusuf Akçura'nın İsmail Bey'i bu kadar yakından tanınması, onu üstad olarak görmesi İsmail Bey'in eşi olan Zühre Hanımın Akçura'nın halası olmasıdır.⁶

İsmail Bey Gaspıralı vefat ettiğinde 63/5 yaşındaydı.⁷ Onun cenazesine tüm Bahçesaray halkı katılmıştı. Dünyanın çeşitli ülkelerinden vefat haberinden sonra telgraflar gelmişti.⁸

Bu yıl İsmail Bey Gasprinski ya da İsmail Bey Gaspıralı'nın vefat edişinin 102. Yılıdır. İsmail Bey Gaspıralı yaptığı çalışmalar ile Türk Dünyası için unutulmazlar arasına girmiştir. İsmail Bey Gaspıralı'nın ölümünün 50. yıl dönümünde Ahmet Caferoğlu'nun İstanbul'da neşredilen risalesine şöyle demektedir.

mahiyetindedir. Bu cihetle İsmail Bey'i anlamak için mecmûu 45 sayfalık bir risale teşkil eden bu küçük eser büyük kıymeti hâiz bir vesikadır. Yusuf Akçura, age, s.355.

⁵ Katkof'un Girit ihtilâli münasebetiyle Türkler aleyhine yazdığı makaleler olmuştur. Mihail Katkof'un *Moskova Gazetesi*'nde Türk ve Müslümanlar aleyhine yazdığı heyecanlı makaleler, İsmail Bey'i o kadar coşturdu ki nihayet 1867 senesi yazında, Girit'te ki Türklere, dört beş senelik idadi-i askeri hamule-i malûmatıyla yardım etmek için Girit'e gitmeye karar verdi ve bir arkadaşıyla, Mustafa Mirza Davidoviç ile beraber yola çıktılar. Yusuf Akçura, Türk Yılı 1928, Hazırlayanlar:Arslan Tekin-Ahmet Zeki İzgöer, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 20009, s.355-363.

⁶ Yavuz Akpınar, “İsmail Gaspıralı'ya Atfedilen Bir Eser:Türkistan Uleması”, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, C.II Sayı:4 (Aralık 2005), ss.26-36, s.27.

⁷ Elhâsıl İsmail Bey Gasprinski'yi ben “Bütün Türkçülük” hareketinin merkezi siması sayınak doğru olduğuna kâniim. İsmail Bey Gasprinski, 1914 senesi Eylül'ün 112inci günü sabahleyin saat yedide Bahçesaray'da, Tercüman matbaasına merbût kendi hanesinde, 63,5 yaşında sillü'r-ri eden vefat etti Yusuf Akçura, age, s.364.

⁸ *Türk Yurdu*, Sayı 72, s.406.

“Kurtuluş ve devlet kurma fikri, Türk milletini tarih boyunca kamçılaman ve Türk psikolojisine sadakatle bağlı kalan emin ve değişmez bir unsur olmuştur. Çağdaş anlayış ve düşünüşle millet olmak için gereken sürekli tarih geleneği, milli dilli edebiyat ve hazırlıklı “mücahit millet hadimleri” kadrosu bütün istilaya uğrayan Türk illerinde, düşmanın topraklarına ayak bastığı gün ve andan itibaren işe başlamış ve bu ülküyü benliklerinde, tefekkürlerinde toplayan aydın ve ölmez mücahitler yetiştirmiştir, Azerbaycan’ın Hasan Bey Zerdabi’si, Ahmet Ağaoğlu’su, Resulzadesi, Şimal Türklüğünün Mercani’si, İshaki’si, Tukay’ı, Türkistan’ın Yakup Bey’i, Mustafa Çokay’ı; Münevver Kari’si, Kuzey Kafkasya’nın Şeyh Şamil’i, küçük Kırım’ın büyük evladı İsmail Gaspıralı’sı bu ölmez mücahitlerin ancak birer örnekleri, çeşitli siyasi, milli ve istiklalciharekatın birer unutulmaz rehberi, lideridirler. Birbirinden uzak yerlerde yatar, fakat milli Türklük ülküsü beşiğinde birleşirler.”⁹

Yukarıda kısaca faaliyetlerine ve düşünce yapısına değindiğimiz İsmail Bey Gaspıralı’nın vefatının Osmanlı basınında yer almasına şimdi değineceğiz. Dönemin basını incelediğinde üzücüdür ki, İsmail Gaspıralı’nın vefatına dair çok az sayıda haber yayımlandığını görmekteyiz. Bunun en önemli sebebi ise Gaspıralı’nın vefatının Birinci Dünya Savaşı’nın başladığı günlere denk gelmesidir. Nitekim bu durum İkdam gazetesinde de özetle şu şekilde ifade edilmiştir

“eğer olağanüstü günler geçirmiyor olsaydık (burada I.Dünya Savaşı kastediliyor) , İsmail Gasprinski Bey için özel bir sayı çıkarmak isterdik. Gönlümüz bu büyük adamın hizmetlerini ve hayatını ayrıntıları ile ortaya koymak isterdi. Ancak bu, içinde bulunduğumuz günlerde imkânımız dışındadır”¹⁰.

Gerçekten de dönemin Osmanlı basını incelendiğinde, gazete sayfalarının neredeyse tamamı, Avrupa’da ve dünyada, savaşa dair yaşanan gelişmelerden bahsetmektedir. Böylesi

⁹ Ahmet Caferoğlu, “İsmail Gaspıralı: Ölümünün 50.Yıldönümü Münasebetiyle Bir Etüd”, İsmail Bey Gaspıralı İçin, Başeditör: Hakan Kırmırlı, Kırım Türkleri ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara 2004, s.4.

¹⁰ “İsmail Gasprinski Bey”, İkdam, 26 Eylül 1914, s. 2.

bir ortamda yukarıda da değindiğimiz üzere, Gaspıralı'nın ölüm haberinin gazete sütunlarında hak ettiğinden daha az derecede yer aldığını ifade edebiliriz.

İncelenen gazeteleri ele aldığımızda ise, Gaspıralı'nın vefatı haberine sütunlarında en çok yer ayıran gazete, İkdam'dır. Gazete, 26 Eylül 1914 tarihli sayısının, ikinci sayfasından Gaspıralı'nın vefat ettiğini okuyucularına duyurmuştur. Haber şu şekildedir;

'Evvelki akşam Bahçesaray'dan aldığımız bir telgrafname, Kırım'da yayınlanmakta olan Tercüman gazetesinin sahibi ve başyazarı olan İsmail Gaspirinski Bey'in vefat ettiğini bildiriyordu. Bu telgrafnameyi gözyaşlarıyla okuduk. Yalnız Kırım ya da memleketimizin değil, İslam dünyasının gelişmesi için çabalayan Gaspıralı'yı saygıyla ve hürmetle yad etmek gerekir. Eğer Ahali-i İslamiye arasında İsmail Gaspirinski Bey gibi gayretli, himmetli, hamiyetli, hiçten var etmeye muktedir, izam-ı vaziyet sahibi insanların sayısı çoğalsaydı, İslamiyet şimdi bu halde kalmayacak id''¹¹.

İsmail Gasprinski Bey zahiren aramızdan ayrıldı. Kabri nur olsun. Fakat asrı bakidir. Bundan otuz iki sene önce çıkarmaya başladığı Tercüman-ı Ahval-ı Zaman yaşıyor. Bu mükemmel gazetenin sloganı "Dilde, Fikirde, İşte Birlik"dir. Merhum İsmail Gaspirinski Bey, İslam için her şeyden evvel bunu temenni ederdi. İsmail Bey, vefatından evvel kendinin mesleki ulviyesini takip edebilecek hayırlı bir halef yetiştirmiştir. Rifat Gaspirinski Bey, pederinin ektiği maarif tohumlarını hakkıyla yetiştirebilecek kadar mukadder bir gençtir. Birkaç seneden beri Tercüman'ın başyazarlığı görevini yürütüyor. Pederi onunla iftihar eyliyordu. İsmail Gaspirinski Beyin ölümünden dolayı yalnız aile-i muhteremesine değil bütün Ulûm-u İslama beyan-ı taziyet eyleriz.

¹¹ "İsmail Gasprinski Bey", *İkdam*, 26 Eylül 1914, s. 2.

Daha önce de belirttiğimiz üzere, sütunlarında Gaspıralı'nın vefatına en çok yer ayıran gazete İkdam'dır. İkdam, Gaspıralı'nın vefat haberini 26 Eylül 1914'de sütunlarına taşırken, haber metninin içinde "...iki üç ay evvel, şehrimizde (yani İstanbul'da) bulunan Gaspıralı ile olan mülakatımızı yazmış, en son fotoğrafını neşr etmiş ve Türkiye hakkındaki düşüncelerini kaleme almıştı..." şeklinde son derece dikkat çekici bir cümleye yer vermiştir. Bu noktadan hareketle İkdam gazetesi tarafımızdan yeniden taranarak, gazetenin 14 Temmuz 1914 tarihli nüshasına ulaşılmıştır. "İbret Alınacak Sözler" başlığıyla haberleştirilen mülakat ve Gaspıralı'nın fotoğrafı, gazetenin ilk sayfasının neredeyse tamamını kapsamaktadır¹². Yaptığımız basın taramalarına göre Gaspıralı'nın ölümünden evvel Osmanlı basınında yayınlanan en son fotoğrafı, bu fotoğraftır. Fotoğrafın altında ise Gaspıralı'nın bugüne kadar yaptığı hizmetler uzun uzadıya anlatılmış ve akabinde Gaspıralı'nın Türkiye hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir. Bu düşüncelerden bir kesit verecek olursak, Gaspıralı¹³;

Türkiye'nin hakiki bir Türkiye'ye doğru adım atmak aziminde bulunduğunu görmekteyim. Fakat buna muvaffak olmak için sükûnete ihtiyacımız var. Lâ akıl 30 sene huzur ve rahatla çalışmalı, hakkıyla çalışmalısınız. Şimdi Türkiye'nin toptan, tüfekten, baruttan ve intikam almaya çalışmaktan ziyade, ziraatı ileri götürmeye, iktisadi tesislere girişmeye, maarifi hakkıyla tesis etmeye ihtiyacı var demektedir. Bahsettiğimiz tarih 14 Temmuz 1914'tür. Yani henüz I. Dünya Savaşı resmen başlamamıştır. (28 Temmuz) Ancak tüm dünya kamuoyu gidişatın seyrini az-çok tahmin edebilmektedir. Zira İsmail Gaspıralı'da burada "sükunete ihtiyaç var" derken Osmanlı Devletinin intikam hissiyle kaybettiği toprakları geri alma düşüncesine kapılmaması tavsiyesinde bulunmaktadır. Bugün dönüp baktığımızda Gaspıralı'nın bu uyarısının ne kadar yerinde bir tespit olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz.

¹² "İbret Alınacak Sözler", *İkdam*, 14 Temmuz 1914, s.1.

¹³ "İbret Alınacak Sözler", *İkdam*, 14 Temmuz 1914, s.1.

Tekrar İsmail Gaspıralı'nın vefatı hadisesini ele aldığımızda, vefat haberini sütunlarına taşıyan bir diğer gazetenin Tasvir-i Efkâr olduğunu görmekteyiz. Gazete, 25 Eylül 1914 tarihli sayısının 4. sayfasından Gaspıralı'nın vefat haberini¹⁴, okuyucularına duyurmuştur. "İsmail Gasprinski İçin" başlığıyla Ahmet Ağaoğlu tarafından kaleme alınan yazıda,

*"bütün ömrünü Türklüğe sarf etmiş ve Türklüğe sönmez bir iman ile sarılarak o imanı bizlere ilk'a etmiş olan muhterem üstadımız İsmail Gasprinski Bey'in vefatı haberi, kalplerimizi yaraladı"*¹⁵ demektedir. Aynı gazete bir gün sonraki sayısının birinci sayfasında Gaspıralı'nın fotoğrafını yayınlarken, "İsmail Gasprinski Bey" başlığıyla vefat haberini bir kez daha vermiştir¹⁶. Haberde özetle;

*"Vefat haberini geçen gün verdiğimiz İsmail Gasprinski'nin bu günde bir fotoğrafını yayınlıyoruz. Gasprinski kadar fedakar ve onun kadar önemli hizmetler eden birine hem bizler, hem de Rusya'daki arkadaş ve dindaşlarımız, yakın denilebilecek zamana kadar kendisini layıkıyla tanıyamamış, takdir edememiştik. Ancak kısa süre içerisinde Gasprinski'nin yaptığı çalışmalar netice vermiş ve millet o'na hakettiği değeri artık vermiştir. Bunun en büyük göstergesi Şimal Türklerinin, Gasprinski'nin hastalığı esnasında onun sıhhatine verdikleri önemden anlaşılmaktadır. Zira Rusya Müslümanları tarafından yayınlanan gazeteler, son günlerde hemen her gün sütunlarında merhumun sağlık durumuna dair telgraflar yayınlıyorlar. Bazen de, Bahçesaray'dan telgraflarla bilgi talebinde bulunuyorlar. Hülasa bu büyük zâta karşı, milletinin kalbinde mevcut hürmet ve muhabbetten dolayı her ne lazımsa yapılıyordu..."*¹⁷ denilmektedir.

Bir diğer gazete olan Tercüman-ı Hakikat gazetesi ise, İsmail Gaspıralı'nın vefat haberini 27 Eylül 1914 tarihli sayısında okuyucularına duyurmuştur. Gazetenin ikinci

¹⁴ "İsmail Gasprinski İçin", *Tasvir-i Efkâr*, 25 Eylül 1914, s. 4.

¹⁵ Bkz. Aynı yer.

¹⁶ "İsmail Gasprinski Bey", *Tasvir-i Efkâr*, 26 Eylül 1914, s. 1.

¹⁷ "İsmail Gasprinski Bey", *Tasvir-i Efkâr*, 26 Eylül 1914, s. 1.

sayfasından yayınlanan vefat haberini, tıpkı Tasvir-i Efkar'da olduğu gibi Ahmet Ağaoğlu kaleme almıştır. Ağaoğlu yazıda şu cümleleri sarf etmiştir¹⁸.

Bütün ömrünü Türklüğe sarf etmiş ve Türklüğe sönmez bir iman ile sarılarak o imanı bizlere ilk'a etmiş olan muhterem üstadımız İsmail Gasprinski Bey'in vefatı haberi kalplerimizi yaraladı. Fakat İsmail Bey'in vücudu aramızdan kalktı ise de ruhu daima baki ve daima bize rehber olacak ve çizmiş olduğu yol üzerinde bizi yürüttürerek muradımıza erdirecektir.

İsmail Gaspıralı'nın vefat etmesi üzerine Türk Ocağı da, İkdâm Gazetesinde bir taziye yayınlamıştır. "Türk Ocağının Taziyeti" başlığıyla yayınlanan yazıda¹⁹;

"İsmail Gaspirinski'nin vefatını öğrendik. Yabancı bir idare altında bütün bir ömrü, dağılmış ruhlara birlik, vicdanı kaybolmuş bir millete varlık vermeye çalışan ve nihayet dileğini elde eden bu ulu Türk babasının ölümü, açtığı yolda yürüyen, onu kendi öncüsü, kendi kurtarıcısı bilen Ocaklıları yüreklerinden yaraladı. Sınırlarımızın içinde ve dışında yaşayan büyük Türk milletine ve onu yetiştirmekle, Türk Dünyasına can veren saygılı ve sevgili ailesine, biz yaşlı oğulları öz dilden taziyetlerimizi sunarız" denilmektedir.

Diğer taraftan Türk Yurdu Dergisi'de, Gaspıralı'nın ölüm haberinin alınmasının ardından, 72, 73 ve 74. sayılarını büyük oranda Gaspıralı'ya atfetmiştir. Nitekim 72. Sayının ilk sayfası "Türklerin büyük muallimi İsmail Bey Gasprinski ruhu için el-Fatiha" duasıyla başlamaktadır²⁰. Bu dua talebinin hemen altında ise, "İsmail Gasprinski'nin Ruhuna" başlığıyla Celal Sabir'in ve "İsmail Gasprinski'ye" başlığıyla da Mehmed Emin Yurdakul'un şu dizelerinin yer aldığını görmekteyiz;

Ey ulu Türk! Sen Kırım'ın kanlar ile yoğrulmuş,
Vahşilere esir olmuş, zalim tahtlar kurulmuş,
Şerefleri unutulmuş bir toprağı üstünde...

¹⁸ "İsmail Gasprinski Bey", *Tercüman-ı Hakikat*, 27 Eylül 1914, s. 2.

¹⁹ "İsmail Gasprinski Bey", *İkdâm*, 26 Eylül 1914, s. 2.

²⁰ *Türk Yurdu*, Yıl 3, Sayı 72, 10 Aralık 1914, s. 399.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

İlkbahar/ Spring

Makale Başvuru T:... 20/ 04/2016

Makale Yayına Kabul T.. 20/05/2016

Onun seni kan ağlatan kara bahtı önünde,
Felaketli milletine: “Uyan” diye haykırdın,
Bu ilahi feryadınla onu nura çağırdın.

Aynı sayıda, Hamdullah Suphi ise Gaspıralı’ya ithafen “Ben O’nu Gördüm” başlığıyla bir yazı kaleme almış ve Gaspıralı ile karşılaştığı ilk anı ve o andaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir;

“İlk defa limana giren Rus vapurunun güvertesinde gözleri ile gözlerimin karşılaştığı, bakışlarımızın karıştığı saniyelerde Karadeniz sularının arkasındaki güzel Türk toprağının uğurlu, müjdeli bir günde dünyaya getirdiği bu ayrı adamın pek yakında çekileceğini düşündüren maverâi hiçbir şey yoktu Gözlerinde pek seyrek tecelli eden eşsiz büyük ruhları haber veren öyle temiz bir derinlik vardı ki, seyrettiği ufukların bizim seyrettiğimiz ufuklardan yüz kere daha geniş olduğunu karşısındakine istemeksizin ezerek, ufaltarak duyuruyordu”.

Ahmet Ağaoğlu da, Türk Yurdu Dergisininin 72 ve 73. Sayılarında “İsmail Gasprinski” başlığıyla iki yazı kaleme almıştır. Gaspıralı’nın vefatı şüphesiz en yakın dava arkadaşlarından bir olan Ahmet Ağaoğlu’nu derinden yaralamıştır. Nitekim Ağaoğlu’nun cümlelerinden bu durum açıkça anlaşılmaktadır. Ağaoğlu’nun yazılarından bazı satırbaşlarını aktarmamız gerekirse;

“otuz senelik mevize ve nasihatlarına, rehberliğine, irşadlarına alışmış olan bir müridin, bir üstadın ve dostun vefatından sonra ondan bahsetmek, kendisi ebediyen kaybolarak gittiğinden, yalnız eserlerini tahattur eylemek (yani hatırlamak) ne kadar elim ve feci bir vaziyettir. Ben İsmail Bey’in vefat ettiğine hâlâ da alışamıyorum. Çünkü o, o kadar diri ve zinde idi, hayat onda o kadar taşkın idi ki, benim hayalimde İsmail Bey ile hayat ebedi, daimi bir faaliyetle birleşerek İsmail Bey namına ölümü asla yakıştıramıyorum. Hatta vefatından birkaç ay evvel İstanbul’a geldiği ve heyhat! Son geldiği zaman ben o muhterem üstadı yirmibeş sene evvelki gibi gördüm. Ne o sevimli çehresinde, ne o yüksek ruhunda asla tebeddül (yani değişme) görmedim. Dostlarından bazıları marîz (yani hasta) olduğunu söylediler. Fakat ben inanmadım. Çünkü İsmail Bey o hep tanıdığım, hürmet ettiğim, sevdiğim

otuz sene evvelki İsmail Bey'di...". "... fakat gaddar ölüm, o muhterem üstâdı gözliymiş, pusuda durmuş tarassud ediyormuş (yani gözetliyormuş). Artık o asil çehreden mahrum olduk..." demektedir.

Ağaoğlu yine cümlelerine şu şekilde devam etmektedir; *"...Dünyada Türk ve Türkçülük kaldıkça İsmail Bey de ber-hayattır. Yani İsmail Bey ebedi ve cavidanîdir. İsmail Bey hâlâ yaşıyor. Yetiştirmiş olduğu yüzlerce şakirdlerinde, terbiye etmiş olduğu binlerce ruhlarda yaşıyor. Bugün elhamdülillah gerek Osmanlılıkta ve gerek Rusya Müslümanları arasında birçok muharrirler, mütefekkirler yetişmiş ve Türklüğe ait bütün meseleler etraflıca tetkik ve mütalâa olunmaktadır. Halbuki İsmail Bey'in faaliyete koyulduğu zaman, Rusya Müslümanları ve Türkleri derin bir uykuya dalmış ve dünyadan tamamen bi-haberdiler... demektedir.*

Türk Dünyası için önemli bir isim olan Yusuf Akçura'da Türk Yurdu dergisinde "Muallime Dair" başlığıyla bir makale kaleme almıştır. Akçura'nın bu yazısından sizlere bir paragraf aktarmak istiyorum.

"İsmail Bey iyi bir muallim, mahir bir gazeteci, mümtaz bir muharrir, içtimai ve siyasi bir mütefekkir ve faal bir cemaat hadimi idi. Lakin bütün bu sıfatlar İsmail Bey'i tanıtamaz. Türk ve İslam aleminin son yarım asırlık tarihinde saydığımız evsafa hâiz olabilecek yirmi otuz kişi sayılabilir. Fakat İsmail Bey tektir, onun bir eşini daha, değil yalnız geçen elli yılın, hatta birkaç asırlık İslam ve Türk hayatından bulup çıkarmak zordur. Bence İsmail bey'i hakkıyla tarif edebilecek bir sıfat vardır ki, o da ulemâ-i Nasarâ'nın (yani Hristiyan alimlerin) Hazreti İsa'dan bahsederken kullandıkları "muallim" tabiridir. İsmail Bey muallim idi" demektedir Yusuf Akçura.

Yine Türk Yurdu Dergisinde "İsmail Bey'e Türk Milletinin İhtiramı" başlığıyla çıkan makalede ise, Gaspıralı'nın cenaze töreninden ve Rusya Müslümanları tarafından çıkartılan İl, Vakit ve Yıldız gibi gazetelerin vefata dair yayınlarından bahsedilmektedir. Makalede;

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

İlkbahar/ Spring

Makale Başvuru T:... 20/ 04/2016

Makale Yayına Kabul T.. 20/05/2016

“İsmail Gaspıralı'nın cenazesine karşı gösterilen ihtiram, son asırlarda başka hiçbir Türk ve Müslüman'ın cenazesine nasip olmamıştır. İçinde yaşayıp vefat ettiği Bahçesaray'ın bütün ahalisi, merhumun cenaze alayında hazır bulundu. Etrafından, hatta Kazan gibi birkaç bin kilometre uzakta vaki şehirlerden, hastalığın şiddetini istihbar ile gelen kimseler dahi cenazede var idi. Vefatını müteakip Muhit-i Kebir'den-Avrupa-yı Vusta'ya, Müncemid-i Şimalden-Arabistan'dan İran sahralarına kadar yayılan Türk dünyasının her tarafından Bahçesaray'a telgrafnameler yağmaya başladı. Telgrafnamelerin bazıları heyet-i mebuseler gönderileceği için cenaze alayının geciktirilmesine temenni ediyorlardı. Naaşı bekletmek âdât-ı mahalliyeye uymadığından bu temenniler is'af olunamamıştır (yani yerine getirilememiştir). İsmail Bey'in vefatı üzerine bütün Türk matbuatı merhumun evsafını, milletine ettiği büyük hizmetleri bildiren dualar, taziyeler, manzumeler ve makaleler yazdı. Hele Şimal Türk gazeteleri bir hafta kadar bütün sayfalarını merhuma hasreyledikleri gibi, bir aya yakın muhteviyatlarının mühim bir kısmı yine merhumdan bahsediyordu. “İl”, “Vakit”, “Kuyaş” ve “Yıldız” gibi muteber gazetelerde, İsmail Bey'in şahsına, gördüğü hizmetleri pek iyi tahlil ve takdir eden cidden kıymetdar makaleler yazılıp çıktı. Tercüman'da merhumun hayat-ı hususiyesine, son günlerini nasıl geçirdiğine dair tercüme-i hali için pek ehemmiyetli hatıralar yayınlandı”²¹ denilmektedir. Vakit, İl ve Yıldız gazetelerinden örnek verecek olursak;

“Vakit”in başyazarı Fatih Efendi Kerimî “Büyük Milli Matem” başlığıyla yazdığı makalede merhum İsmail Bey'den şu şekilde bahsetmektedir;“İsmail Beyin hayatı Rusya Müslümanları için başlı başına bir devir, müstakil bir tarihtir. Bu devirde Rusya Müslümanları yeniden dünyaya geldiler ve bu devirde onlar dilli ve edebiyatlı oldular. Milli matbuatın tevekkünü, temeddün ve insaniyet fikrinin zuhuru da bu devirdedir. Başkaları gibi okuyup yazmayı, başkaları gibi fikir yürütüp düşünmeyi yine bu devirde öğrendiler. Usûl-i cedide, cemiyet-i Hayriye, teavün cemiyetleri, iktisadi teşebbüsler, kadınların talim ve terbiye ve hukuki meseleleri hep bu devirde meydana çıktı. Türk-Tatar âleminin her cihetçe en ziyade intibah bulan kısmı, Rusya Müslümanları olduğu şüphesiz bir hakikattir. Onların bu kadar az

²¹ Türk Yurdu, s. 72, s. 405.

zamanda bu dereceye irtika etmeleri, üstlerindeki gayet kalın cehalet ve gaflet perdesinin bu kadar az zamanda yırtılıp medeniyet ruhunu alabilmeleri hiç şüphe yok ki başlıca İsmail Bey Gasprinski'nin tesiri ve nâfi hizmetleri sayesinde husule gelmiştir.”

Petersburg'da yayınlanan “İl” gazetesi başyazarı Ayaz Efendi İshakî'nin İsmail Bey'den bahseden, hararetli makalesinden kısa bir alıntı yaparsak, Ayaz Efendi İshakî'nin şu cümleleri sarf ettiğini görürüz;

“Evet, İsmail Bey büyük idi. Onun işlediği işler, gördüğü hizmetlerde büyüktür. Onun ektiği tohumlardan çıkacak yemişler de büyük olacaktır. Onun temelini kurduğu bina sağlam ve büyüktür. Onun başlayıp, yol gösterdiği işler o kadar çok, o kadar mütenevvidir ki onlar hakkında vaktiyle cilt cilt kitaplar yazıldığı halde kıymetleri tamamen tayin edilip bitmeyecektir. Rusya Müslümanlarında herhangi bir medeni, milli, manevi harekete bakmayınız, muhakkak onun başında duran, onun ilk önce başlayıp harekete getiren İsmail Bey'i göreceksiniz. Mektepler meselesi, türlü cemiyetler tesisi, lisanın ıslahı, edebiyat ihdası, kadın hukuku meselesini açıktan açığa muhakemesi ve diğer mesâilin cümlesine zamiri İsmail Bey'e rücu ediyor. Lakin İsmail Bey'in en büyük hizmeti, en azim işi, türlü yerlerde, türlü isimlerle dağınık duran Türk-Tatar milletine bir dil ve bir vicdan-ı milli vermeye çalışması ve bunda da muvaffak olmasıdır.”

Kazan'da yayınlanan “Yıldız” gazetesi ise İsmail Bey'in vefatını, “Büyük Vaka” diye başlığıyla haberleştirmiş ve sonrasında merhumun en mühim hizmetlerinden şu şekilde bahsetmiştir;

“İsmail Beyin güzel fikirleri faydeli nasihatleri Türkistan'da da, Kafkasya'da da, Ural ve İdil kıyılarında da dinleniyor ve makbule geçiyordu. Geniş Rusya'ya dağılarak yekdiğerinin ahvalinden bi-haber veya pek az haberdar olarak yaşamakta olan Türk-Tatar kolları “Tercüman” vasıtasıyla tanışmaya ve anlaşmaya başladılar:

“Boş şeylere mağrur, evham ve hayalat ile avare, Avrupa'nın bir tarafında Asya köşesi teşkil ederek yaşayan, Asya'nın pazarı geçmiş nazar ve fikirlerini muhafazaya uğraşan Rusya

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

İlkbahar/ Spring

Makale Başvuru T:... 20/ 04/2016

Makale Yayına Kabul T.. 20/05/2016

Müslümanlarına: “Bir defa şöyle dönüp bakınız, Avrupa’ya doğru nazarınız çeviriniz” diye yumuşak fakat kati bir surette söyleyen ve işinde fevkalade bir sebat ve gayret gösteren İsmail Bey’in faaliyeti beyhude gitmedi. Onun teşebbüsü sayesinde bizim fikirlerimiz uyandı, birçok akıllar zincirden kurtuldu ve milli duygu kımıldandı. “

Son olarak İsmail Gaspıralı’nın ruhuna bağışlanmak üzere Ayasofya Caminde okutulan mevlid-i şerif hakkında da kısa bir bilgi vermemiz gerekirse; “Türk Yurdu”, “Türk Ocağı”, “Türk Bilgi Derneği” ve “İslam Mecmuası” heyetleri tarafından Gaspıralı için bir mevlid tertip edilmiştir. Gaspıralı’nın ruhu için mevlid okutulması fikrinin sahibi ise Müze-i Askeri Müdürü Ahmet Muhtar Paşa’dır²².

²² *Türk Yurdu*, s. 72, s. 406.

SONUÇ

İsmail Gaspıralı'nın vefatının Osmanlı basınına yansımaları hususu üzerine genel bir değerlendirme yapacak olursak; daha öncede belirttiğimiz üzere, Gaspıralı'nın vefat ettiği yıl, Osmanlı Devleti'nin en karışık olduğu yıllara tekabül etmekteydi. 1914 yılı Eylül ayı, I.Dünya savaşını henüz yeni başladığı ve Osmanlı Devleti'nin yavaş yavaş savaşın içine sürüklendiği bir dönemdi. Bu açıdan İsmail Bey'in vefatı Osmanlı basınında kendisine çok fazla yer bulamamıştır. Nitekim o yıllarda Osmanlı'da çıkan gazete sayfalarının büyük kısmı savaş hakkında yazıları sütunlarına taşımaktaydı. Birkaç gazete dışında Türk Dünyasının bu önemli şahsının vefatı gazetelerde haber olarak dahi yer almamıştır. Mesela, İzmir basınına en önemli gazetelerinden olan Ahenk gazetesi vefat haberine hiç yer vermemiştir.

Yukarıda da değindiğimiz gibi Cihan harbinin en sıcak dönemleri yaşanmakta ve basın tüm ilgisini ve gazete sayfalarını buraya ayırmaktadır. Dolayısıyla sadece birkaç gazetede İsmail Bey'in vefat haberlerine tesadüf edilmektedir. Ulaşabildiğimiz kadarıyla İkdam, Tasvir-i Efkar, Tercüman-ı Hakikat gazeteleriyle, Türk Yurdu Dergisi sütunlarında Gaspıralı'nın vefat haberine yer vermiştir. Aslında bu durum hem üzücü hem de şaşırtıcıdır. Zira hayatını Türklüğe adanmış olan Gaspıralı'nın vefatı hadisesinin Osmanlı basınında daha geniş yer alması gerekirdi. Diğer taraftan Tasvir-i Efkar'da 25 Eylül 1914 tarihinde ve

Tercüman-ı Hakikat gazetesinde 27 Eylül 1914 tarihinde çıkan vefat haberlerinin Ahmet Ağaoğlu tarafından kaleme alındığını daha önce belirtmiştik. Bu yazıları bir anlamda, Ağaoğlu tarafından gazetelere ilan niteliğinde verilen haberler olarak değerlendirebiliriz. Dolayısıyla Türk Dünyasını bir anlamda öksüz bırakan bu vefat haberine sahip çıkan isimler, başta Ahmet Ağaoğlu olmak üzere Türk Yurdu Dergisinin yazarlarıdır diyebiliriz. Zira daha öncede ifade ettiğimiz üzere derginin 72, 73 ve 74 sayıları büyük oranda İsmail Gaspıralı'ya ithafen yayınlanmıştır.

KAYNAKÇA

A. Gazete ve Dergiler

İkdam

Tasvir-i Efkâr

Tercüman-ı Hakikat

Türk Yurdu

ARAŞTIRMA ESERLER

Emin, Mehmed, 2009, “İsmail Gasprinski’ye”, Türk Yurdu sayı 72,

Subhi, Hamdullah, , “Ben Onu Gördüm”, Türk Yurdu, sayı 72,

Akçura, Yusuf, 2009, Türk Yılı 1928, Hazırlayanlar:Arslan Tekin-Ahmet Zeki İzgöer, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara

Yavuz Akpınar, 2005, “İsmail GAspiralı’ya Atfedilen Bir Eser:Türkistan Uleması”, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, C.II Sayı:4,

Caferoğlu, Ahmet, 2004, “İsmail GAspiralı: Ölümünün 50.Yıldönümü Münasebetiyle Bir Etüd”, İsmail Bey GAspiralı İçin, Başeditör: Hakan Kırımlı, Kırım Türkleri ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara